מערת קבורה בחורבת עיתאים

הנאא אבו־עוקסה

בחודש אפריל 1997 נערכה חפירת הצלה בחורבת עיתאים שממזרח לנהריה (נ״צ רי״ח 766–75/76565–20826, רי״י 766–75/26565–15826), בשל פגיעה במערת קבורה שנחשפה בעת הנחת יסודות לבניין.[1] האתר נמצא על גבעה מצפון לנחל געתון וממזרח לכביש עכו–ראש הנקרה, בתחום העיר נהריה. בחורבה נתגלו שרידים של יישוב גדול (פרנקל וגצוב, בהכנה).

בסקר שערכו הבריטים זוהה המקום עם ח׳רבת עיתאים (Kh. ‘Aiteyim; Conder and Kitchener 1881, I:170). אחרים זיהו את האתר כח׳רבת אלפח׳ורא (גרן תשמ״ד:24). בשני המקומות דווח על הרס שנגרם על ידי שודדי אבנים. בחפירות שנערכו באזור בעבר נתגלו מערות רבות, קברי יחיד וכנסייה (**ח״א** תשכ״ד:17; תשכ״ט:9; תש״ל(א):5; תש״ל(ב):16; תשל״א:8; תשל״ג:8).

המערה (תוכנית 1)

חלק מהתקרה, שנפגעה על ידי כלי מכני, קרס לתוך המערה החצובה בסלע הקירטון. אל המערה הוליך פיר שבקצה המזרחי שלו נחצבו שתי מדרגות רדודות (L9). בדופן הדרומית של הפיר נתגלה כוך שחציבתו לא הושלמה. בחלל הפיר נמצאו שברים של כלי חרס שנסחפו לתוכו, ובהם סירי בישול, אמפורה, קנקנים ושבר של נר (איור 3:2–5, 7). הפתח המקורי, שהיה מצד מערב, נתגלה חסום באבן סגירה מלבנית (0.15 × 0.90 × 1.30 מ׳).

למערה חדר מרכזי (L1; 1.75 × 2.00 מ׳, 1.5 מ׳ גובה) שבדופנותיו נחצבו שבעה כוכים: 1, 4 ו־7 הם כוכים רחבים, ואילו 5 ו־6 הם כוכים צרים (כ־0.6 מ׳). ארבעה כוכים (4–7) נתגלו חתומים: 4, 5 ו־7 נחתמו באבן גולל שסביבה אבנים קטנות (0.47–0.55 × 0.70 מ׳, 0.2 × 0.3 מ׳ עובי) וכוך 6 נחתם באבנים קטנות. אבני הגולל של פתחים 1–3 נמצאו נפולות סמוך לפתח חדר הקבורה.

מתחת למפולת התקרה בחדר הקבורה היה רובד של אדמה חומה כהה (כ־0.3 מ׳ עובי) ובו שבר של קנקן (איור 3:1), שנפל כנראה לחלל המערה עם פריצתה. שתי קערות זכוכית נחשפו במרחק 0.25–0.50 מ׳ מצפון לכוך מס׳ 2 (איור 6:3; רק אחת צוירה). על הסלע נמצא מטבע ממיטבעת צור, המתוארך למאה הב׳ לסה״נ (שיאון, להלן: מס׳ 2).

ארון חרס[2] עם מכסה נגרר (0.27 × 0.91 מ׳ מידות חיצוניות) נמצא בחדר המרכזי, ובראשו ידית גרירה (איורים 1, 2). המכסה הוכנס לתוך שתי מסילות שעוצבו סמוך לשפה המעובה של הארון. השפה והמכסה עוטרו בדגם של פסים גליים עשוי בחריטה (אביעם ושטרן 1997:157). בתוך הארון נמצאה קערת זכוכית עמוקה (ר׳ איור 5:5). כיוון שהממצא

איור 1. ארון החרס עם ידית הגרירה.

איור 2. ארון החרס מעוטר בדגם פסים גליים על השפה והמכסה.

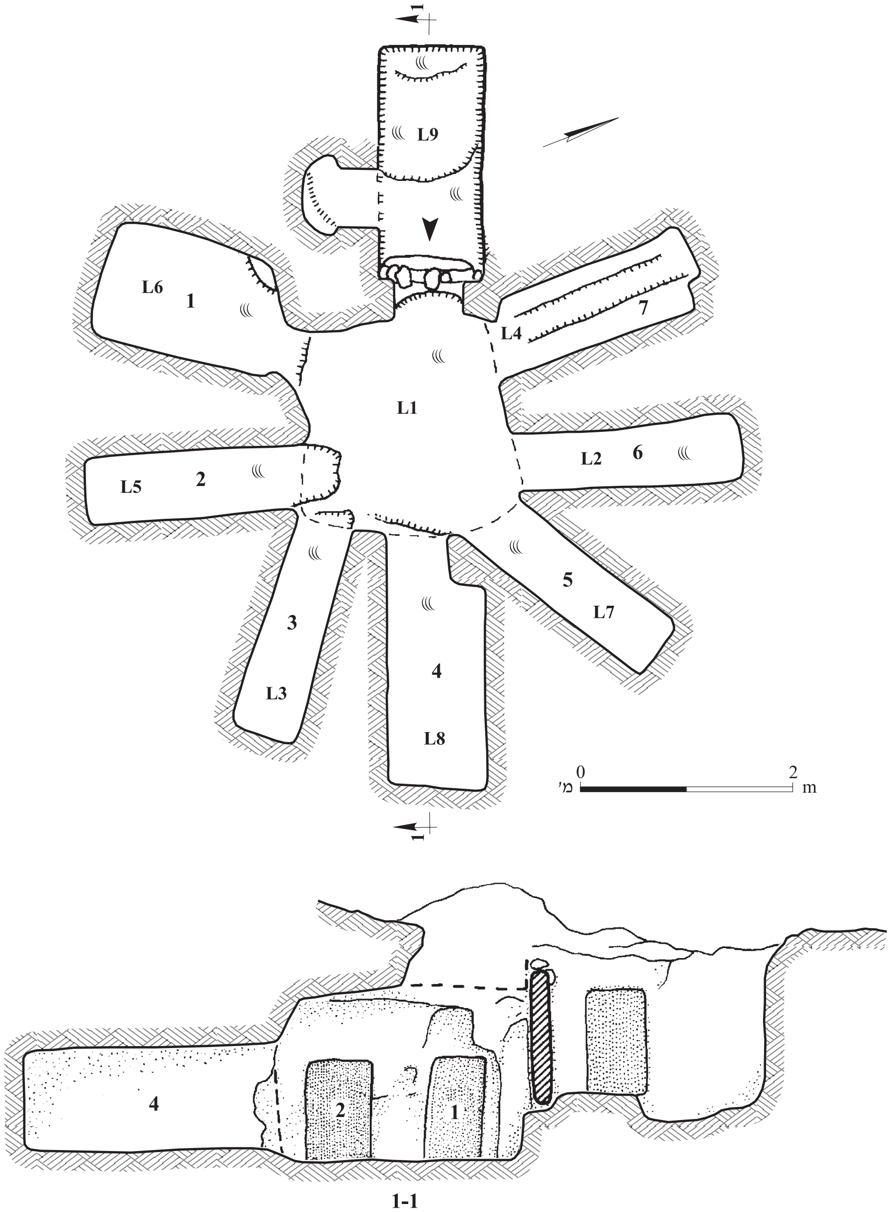

תוכנית 1. תוכנית וחתך של המערה.

מהמערה הוא חד־תקופתי, יתוארו תחילה הכוכים עם הממצא שנתגלה בכל אחד מהם ולאחר מכן יפורט הממצא לפי טיפוסי הכלים.

כוך 1 (L6).— כוך זה עשיר בממצא, שנחשף ברובו לאורך הצלע המזרחית. נתגלו מעט עצמות, ארבע קערות זכוכית (איורים 4:1; 5:3; 6:2, 6), כוס (איור 7:2), חמישה בקבוקים ממגוון טיפוסים (איור 8:1—4, 6), חרוז (איור 9:1) ופלך טוויה (איור 9:11). כמו כן נמצאו שני מטבעות ממיטבעת צור: האחד מתחילת המאה הב׳ לסה״נ והשני מאמצע המאה הב׳ לסה״נ (שיאון, להלן: מס׳ 1 ו־6).

כוך 2 (L5).— בכוך נתגלו שני כלי זכוכית: קערה רדודה (איור 4:2) ובקבוק אגסי (איור 8:5). לצדם

נמצאו עגיל זהב (איור 10:9), פלך (איור 13:9) ומעט עצמות במצב השתמרות ירוד.

כוך 3 (L3).— רובד של אדמה רטובה בצבע חום־כתום (כ־0.4 מ׳ עובי) הצטבר בתוך הכוך; אבן הגולל (0.55 × 0.78 מ׳, 0.2 מ׳ עובי) שסגרה את הכוך נמצאה סמוך לפתח חדר הקבורה. בכוך נתגלו פכית חרס (איור 6:3), שלוש קערות זכוכית (איור 5:4; 1:6, 4), שני חרוזים (לא צוירו) ומטבע ממיטבעת עכו, המתוארך לשליש הראשון של המאה הב׳ לסה״נ (שיאון, להלן: מס׳ 5).

כוך 4 (L8).— הכוך נמצא חתום באבן גולל (0.47 × 0.70 מ׳) ורובד של אדמה (כ־0.4 מ׳ עובי) כיסה את קרקעיתו. סמוך לפתח, בפינה הצפונית־מערבית, נחשפה קערת זכוכית תמימה (איור 7:6). שתי קערות זכוכית נוספות (איור 5 :1, 2) נתגלו בתוך הכוך, ובקצה שלו נמצא מטבע ממיטבעת צור, המתוארך לתחילת המאה הב׳ לסה״נ (שיאון, להלן: מס׳ 3).

כוך 5 (L7).— הכוך נתגלה חתום באבן גולל (0.52 × 0.68 מ׳, 0.2 מ׳ עובי). רובד של אדמה חולית יבשה (כ־0.3 מ׳ עובי) כיסה את קרקעיתו ובו צלחת (איור 3:4) ושתי קערות (איורים 4:4; 5:6) עשויות זכוכית.

כוך 6 (L2).— אבן גולל מוקפת אבנים קטנות סתמה את הכוך, שהיה מלא בשכבה של אדמה חולית (0.3–0.4 מ׳ עובי). נמצאו בו זוג עגילים ועגיל נוסף העשויים זהב (איור 9 :8, 9), חרוזים מעוטרים (איור 2:9–6) שנועדו כנראה להשחלה בתליון, חלק שנועד לשיבוץ בצורת כפות ידיים (לא צויר), חרפושית ששימשה כנראה קמע בשימוש משני (בן־תור, להלן: איור 10) ותליון פאיאנס בצבע תכלת דמוי אשכול ענבים (איור 7:9).

כוך 7 (L4).— הכוך נמצא חתום באבן גולל (0.55 × 0.70 מ׳, 0.3 מ׳ עובי) מסותתת ומעליה אבן גוויל ואבנים קטנות. אדמה חולית רטובה (כ־0.5 מ׳ עובי) הצטברה בכוך ובתוכה נמצאו קערה (איור 5 :4) וכוס זכוכית (איור 7 :1), פלך טוויה (איור 12:9), מטבע ממיטבעת צור, המתוארך למאה הב׳ לסה״נ (שיאון, להלן: מס׳ 4) ומעט חרסים שחוקים שאינם ניתנים לזיהוי. כמו כן, נתגלו שברים של חפצים עשויים ברזל, שלא זוהו בשל השתמרותם הדלה. במרכז הכוך נחצבה שוקת רדודה (0.10–0.15 מ׳).

הממצא

כלי החרס

קנקנים.— נתגלו שלושה קנקנים (איור 3 :1–3) עם שפה מעובה ותעלה בצדה הפנימי. שתי ידיות אוזן מפותלות משוכות על כתף הכלי, הגוף חרוטי ועליו צילוע רחב. כלים אלה ממשיכים מסורת של קנקנים פיניקיים מאזור החוף, שראשיתם בתקופת הברזל (אבשלום־גורני 1998 :71–72, איור 7 :13, 14) והם תוארכו מהמחצית השנייה של המאה הא׳ לפסה״נ עד המחצית הראשונה של המאה הא׳ לסה״נ.

סיר בישול (איור 4:3).— לסיר הבישול מטיפוס כפר חנניה 4C צוואר קצר, גוף כדורי, שתי ידיות אוזן משוכות מהשפה אל הכתף ובסיס עגול. על השפה שני חריצים. הכלי תוארך מתחילת המאה הב׳ עד אמצע המאה הד׳ לסה״נ (Adan-Bayewitz 1993:128–130, Pl. 4C:6).

אמפורה (איור 5:3).— הכלי, שנעשה בייצור מקומי, הוא מטיפוס אמפורות עוצה 9, עם שפה מעוגלת ושתי ידיות ארוכות משוכות מתחת לשפה אל הכתף. הוא תוארך למאה הד׳ לסה״נ (אבשלום־גורני 1998 :73–74).

פכית (איור 6:3).— הפכית שנמצאה בכוך 3 עשויה טין אדום מפולם היטב. לכלי ידית משוכה מהשפה אל הכתף, צילוע רדוד על הגוף ובסיס שטוח. לא נמצאו לו מקבילות.

נר (איור 7:3).— שבר של נר רומי נמצא בפיר הכניסה למערה. וולוטות ממשיכות את הרכס העשוי משלושה חריצים עמוקים המפרידים בין פי הנר לדיסקוס. הנר תוארך מהרבע השני של המאה הא׳ לסה״נ עד למאה הב׳ לסה״נ (Rosenthal and Sivan 1978:31).

כלי הזכוכית[3]

קערות רדודות (איור 4 :1, 2).— קערות עשויות בניפוח, זכוכית בגוון ירוק בהיר עד ירוק, בועות קטנות ובינוניות, בלייה חומה כסופה וגירנית. לקערות שפה נוטה חוצה ומעוגלת באש, קפל דו־צינורי חלול מופיע בחיבור שבין הבסיס לדופן. התחתית דחופה פנימה, קעורה, עם צלקת מוט הזגג (2.6 ס״מ קוטר בקערה מס׳ 1; כ־2 ס״מ קוטר במס׳ 2). קערה מטיפוס זה נתגלתה בבית הקבורות המזרחי

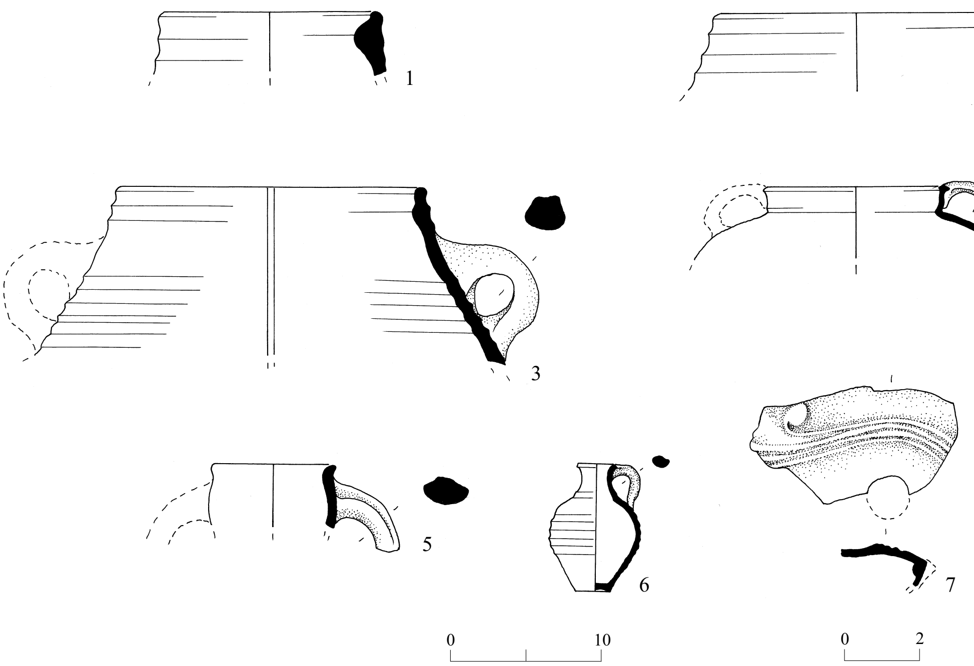

איור 3. כלי החרס מהמערה.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	מיקום
1	קנקן	1	101	מהמורה
2	קנקן	9	160/5	פיר כניסה
3	קנקן	9	160/1	פיר כניסה
4	סיר בישול	9	160/3	פיר כניסה
5	אמפורה	9	160/2	פיר כניסה
6	פכית	3	124	כוך 3
7	נר	9	160/4	פיר כניסה

של אכזיב. הקערות מוכרות ממכלולים המתוארכים למחצית השנייה של המאה הא׳ ולמאה הב׳ לסה״נ (אבו־עוקסה 1998: 15, איור 15: 2).

צלחת (איור 4: 3).— צלחת עשויה בניפוח מזכוכית חסרת צבע עם גוון ירוק, מעט בועות ובלייה חומה. לצלחת שפה מעובה ודפנות דקות, כמעט ישרות עם שיפוע מתון כלפי מעלה, בסיס טבעת חלול ותחתית שטוחה עם צלקת מוט הזגג (0.9 ס״מ). צלחת דומה נמצאה בחניתה ותוארכה למאה הג׳ – תחילת המאה הד׳ לסה״נ (Barag 1978:11, Fig. 6:1, ר׳ דיון שם).

קערות עמוקות עם שפת מדף קצרה (איור 4: 4, 5).— לקערות דופן מעוגלת ובסיס טבעת חלול וקעור. קערה מס׳ 4 עשויה זכוכית בגוון ירקרק־כחלחל בהיר ומכוסה בלייה חומה גירנית. קערה מס׳ 5 עשויה זכוכית בגוון ירקרק בהיר ומכוסה בלייה חומה. לשתי הקערות מאפיינים דומים, ואף על פי שלא נמצאו להן מקבילות אפשר לשייך אותן לאותו פרק זמן.

קערות רדודות עם שפה מקופלת חוצה (איור 5: 1, 2).— נמצאו שתי קערות ושבר של שפה שנתגלה בחדר המרכזי (L1; לא צוירה). הקערות עשויות בניפוח מזכוכית בגוון ירוק בהיר עם בועות קטנות ומעט בועות גדולות סגלגלות ובלייה חומה. לכלי שפה מקופלת חוצה וחלולה, דפנות דקות ומקומרות ובסיס טבעת חלול וקעור עם צלקת מוט הזגג. קערות דומות נמצאו בקברים בגליל המערבי המתוארכים למאה הג׳ לסה״נ: קבר D בחורפיש (Gorin-Rosen 2002:147*–149*, Fig. 6:15, 16), כברי (שטרן וגורין־רוזן 1997: 10–11, איור 6: 1) וחניתה (Barag 1978:12–13, Fig. 6:3).

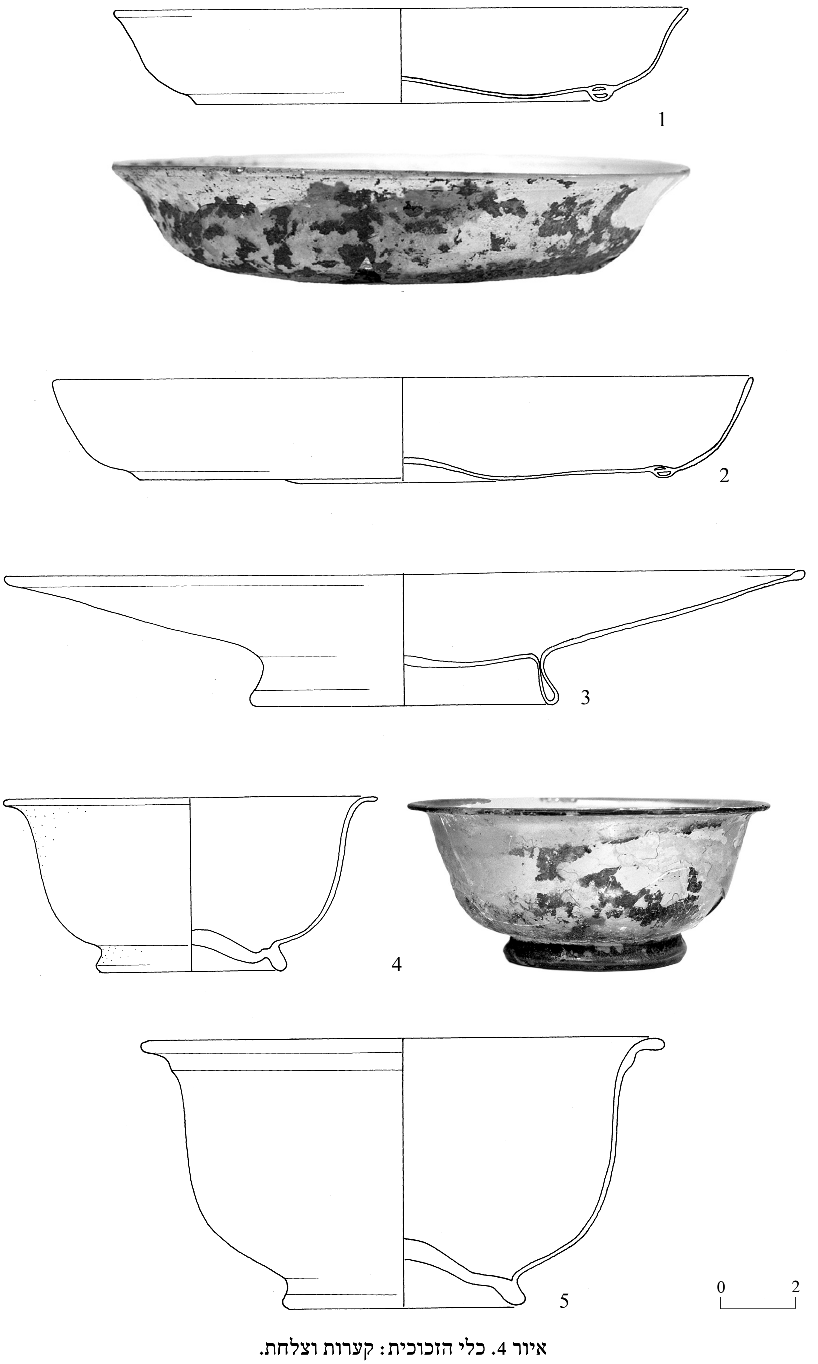

איור 4. כלי הזכוכית: קערות וצלחת.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	כוך	מידות (ס״מ)
1	קערה רדודה	6	139	1	גובה 2.5, קוטר 15.1
2	קערה רדודה	5	135	2	גובה 2.8, קוטר 18.5
3	צלחת	7	154/1	5	גובה 3.5, קוטר 21.3
4	קערה עמוקה	7	154/2	5	גובה 4.7, קוטר 10.1
5	קערה עמוקה	3	121/3	3	גובה 7.2, קוטר 13.9

קערות עמוקות עם שפה נוטה חוצה ומקופלת (איור 5:3, 4).— הקערות עשויות זכוכית בגוון ירקרק בהיר. השפה נוטה חוצה, מקופלת וחלולה. לקערות פרופיל דמוי S, דופן מעוגלת, בסיס טבעת קעור (איור 5:3), או בסיס טבעת חלול עם קרקעית קמורה ומעובה (איור 5:4) וצלקת של מוט הזגג. הקערות מכוסות בבלייה גירנית וכסופה (מס׳ 3) או חומה (מס׳ 4). קערות דומות נמצאו במערות קבורה בגליל המערבי שתוארכו מאמצע המאה הב׳ עד ראשית המאה הג׳ לסה״נ ובהן חורפיש (Gorin-Rosen 2002:148*–149*, Fig. 6:18, 19). בכברי נמצאה קערה דומה למס׳ 3 (שטרן וגורין־רוזן 1997:10, איור 6:4) ובחורפיש נתגלתה קערה דומה למס׳ 4 (אביעם וגורין־רוזן 1997:26; איור 2:3). קערה זו נבדלת מעט בעיבוד הבסיס.

קערה עמוקה עם שפה מקופלת חוצה (איור 5:5).— קערה עשויה זכוכית בגוון ירוק בהיר, בועות בגודל בינוני וקטן, מכוסה בלייה חומה־כסופה. לקערה שפה מקופלת חוצה וחלולה, בסיס טבעת חלול קעור במרכזו ועליו צלקת מוט הזגג (קוטר 1 ס״מ). קערה דומה בצורה ובממדים נתגלתה בחורפיש, שם הוגדרה תת־טיפוס 3 ותוארכה למאה הג׳ לסה״נ (Gorin-Rosen 2002:149*, 151*, Fig. 8:24). קערות דומות המתוארכות למאה הג׳ – תחילת המאה הד׳ לסה״נ נמצאו בחניתה ובנהריה (בר״ג תש״ל:139, לוח 31:11; Barag 1978:19–22, Fig. 10:32).

קערות חצי כדוריות (איור 6:1–7).— הקערות עמוקות, חצי כדוריות עם בסיס קעור, עשויות בניפוח ועל חלקן סימני מוט הזגג. קערות דומות נמצאו בחורפיש (Gorin-Rosen 2002:153*, Fig. 9:28a–29), שם הן סווגו לטיפוסי משנה. על סמך החלוקה בחורפיש זוהו כאן חמישה טיפוסי משנה:

(1) קערות 1 ו־2 עשויות זכוכית בגוון ירוק בהיר (הזכוכית של מס׳ 1 חצי שקופה), מכוסה בלייה חומה כסופה. השפה זקופה, מעוגלת ודקה (מס׳ 1) או מעובה (מס׳ 2). הבסיס קעור עם סימני מוט הזגג. קערות דומות נמצאו בלוחמי הגטאות ותוארכו למחצית הראשונה של המאה הג׳ לסה״נ (Peleg 1991:135, Fig 8:4) ובאשרת (גורין־רוזן 1997[א]:62–63, איור 5:1, 6). בכברי וביחיעם לעומת זאת, הופיעו קערות דומות במאה הג׳ ובמחצית הראשונה של המאה הד׳ לסה״נ (שטרן וגורין־רוזן 1997:12–13, איור 7:11; צפיריס תשכ״ט:72–74, ציור 2:5).

(2) קערה 3 עשויה זכוכית ירוקה בהירה, חצי שקופה ומכוסה בלייה חומה כסופה. לקערה שפה מעוגלת נוטה פנימה והיא שונה מעט בצורת השפה והדופן משתי הקערות הקודמות. יש בה בועת זכוכית ענקית. במערה מס׳ I בנהריה נמצאה קערה דומה שהופעתה תוארכה למאה הג׳ ולמחצית הראשונה של המאה הד׳ לסה״נ (בר״ג תש״ל:141, טיפוס 22, לוח 32:22ג).

(3) קערות 4 ו־5 עשויות זכוכית בגוון כחלחל בהיר, בלייה חומה (מס׳ 4) או בלייה גירנית כסופה (מס׳ 5). השפה זקופה ומעוטרת ברכס חיצוני אופקי שנעשה בזמן הניפוח (הרכס של מס׳ 4 כ־2.6 ס״מ מתחת לשפה, ושל מס׳ 5 כ־2.1 ס״מ מתחת לשפה). לקערה דומה שנמצאה בקבר בלוחמי הגטאות יש רכס במרכז, עשוי קפל חלול, והיא תוארכה למאות הג׳–הד׳ לסה״נ (Peleg 1991:135, Fig. 8:7). שורקין, לעומת זאת, תיארכה את הממצא מלוחמי הגטאות מהמחצית השנייה של המאה הב׳ עד המחצית הראשונה של המאה הג׳ לסה״נ (שורקין תשנ״ט:150, 156, איור 20:8).

(4) קערה 6 עשויה זכוכית חצי שקופה בגוון ירוק בהיר, מכוסה בלייה גירנית כסופה. לקערה שפה מעוגלת ובסיס קעור והיא מעוטרת בצביטות מלקחיים על הגוף. לא נמצאו לה מקבילות.

איור 5 ◄

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	כוך	מידות (ס״מ)
1	קערה רדודה	8	156/2	4	גובה 3.4, קוטר 18.9
2	קערה רדודה	8	156/1	4	גובה 3.1, קוטר 19.4
3	קערה עמוקה	6	143	1	גובה 5.1, קוטר 11.6
4	קערה עמוקה	4	130	7	גובה 6.2, קוטר 15.8
5	קערה עמוקה		161	בתוך ארון החרס	גובה 7, קוטר 15.3

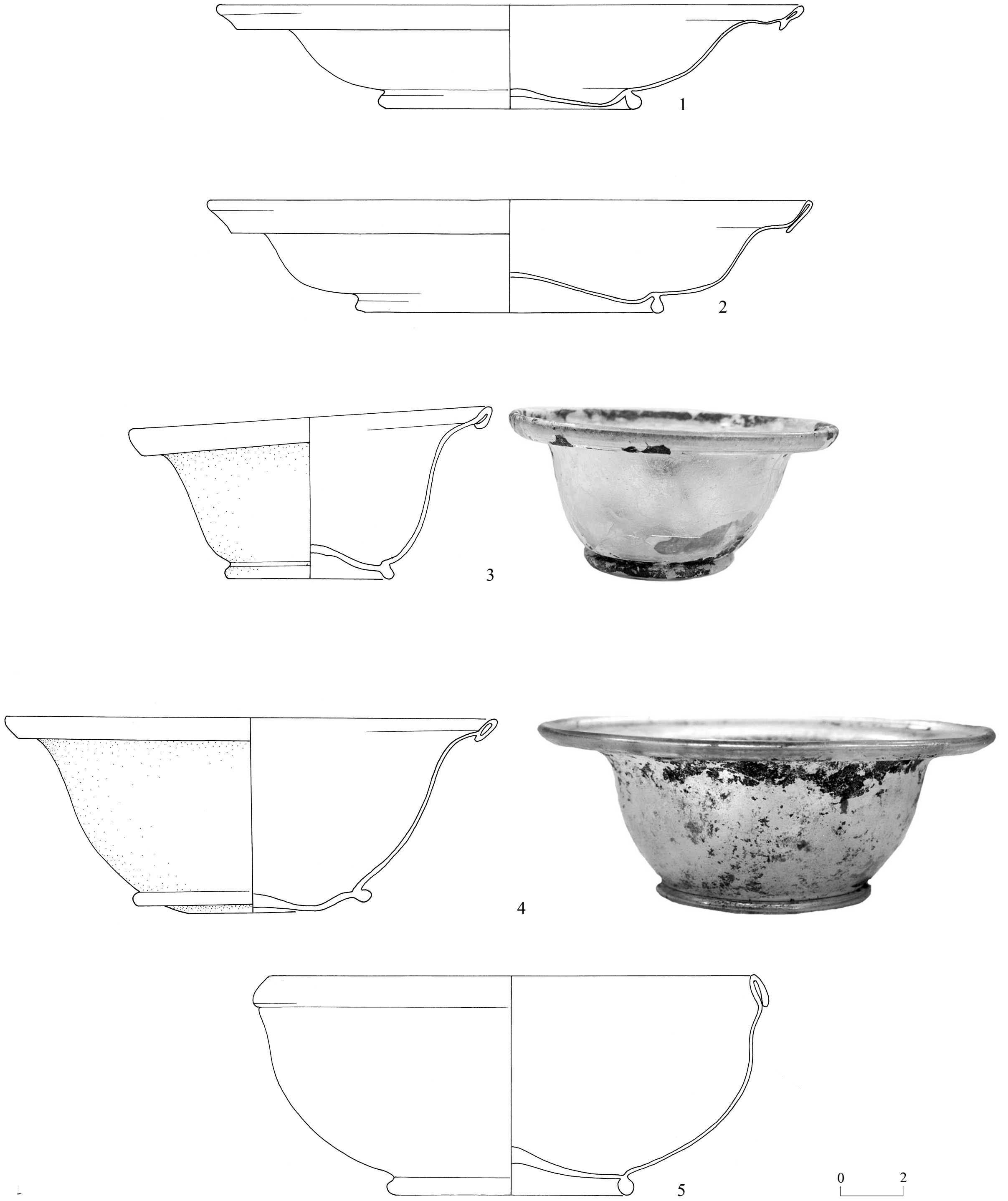

איור 5. כלי הזכוכית: קערות.

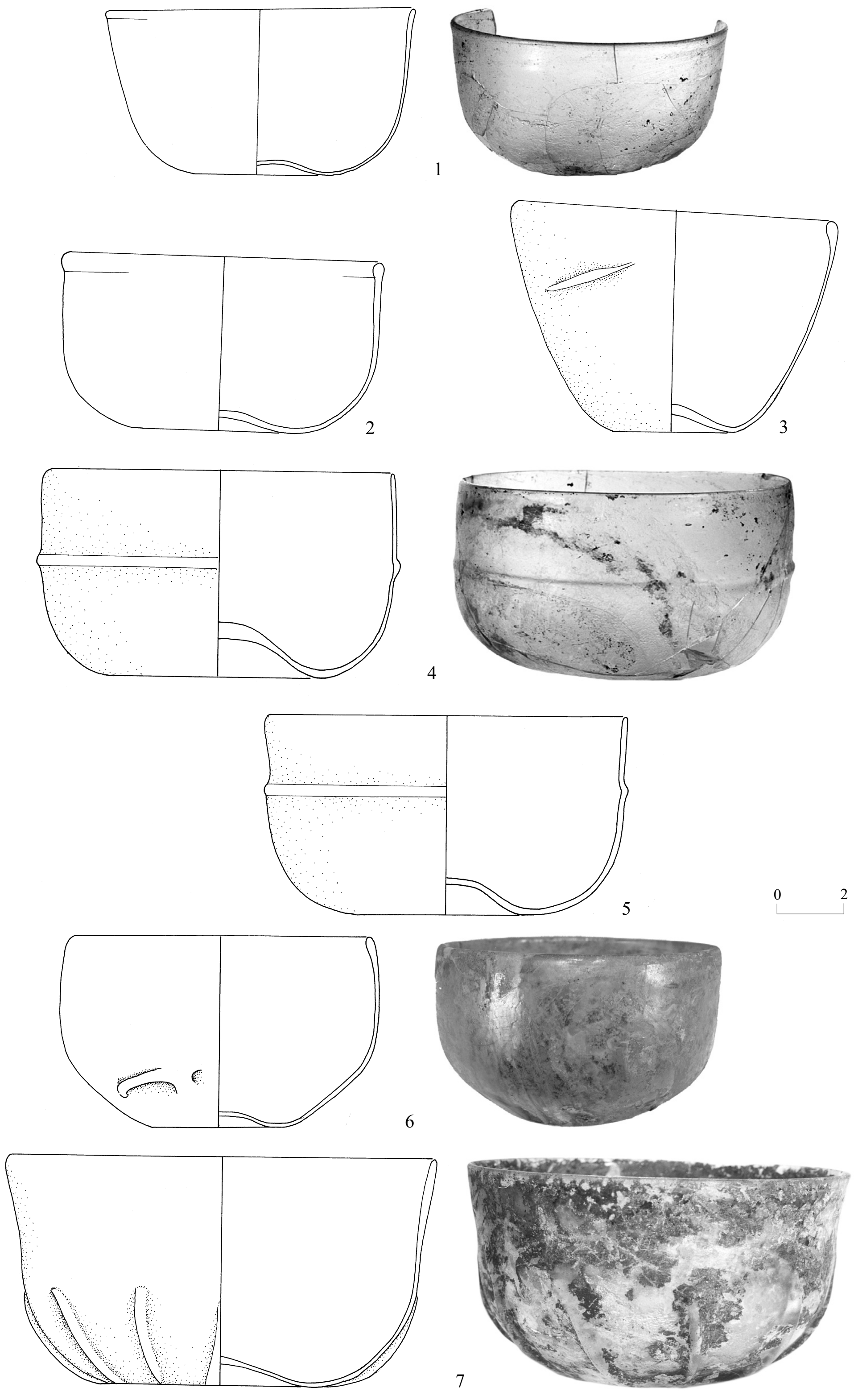

איור 6. כלי הזכוכית: קערות חצי כדוריות.

איור 6 ◄

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	כוך	מידות (ס״מ)
1	קערה חצי כדורית	3	121/1	3	גובה 5, קוטר 9.5
2	קערה חצי כדורית	6	150/3	1	גובה 5.2, קוטר 9.3
3	קערה חצי כדורית	1	104	מהמורה	גובה 6.6, קוטר 9.4
4	קערה חצי כדורית	3	121/2	3	גובה 6.2, קוטר 10.4
5	קערה חצי כדורית	7	153	5	גובה 6, קוטר 10.9
6	קערה חצי כדורית	6	148	1	גובה 5.7, קוטר 8.9
7	קערה חצי כדורית	8	155	4	גובה 6.9, קוטר 12.8

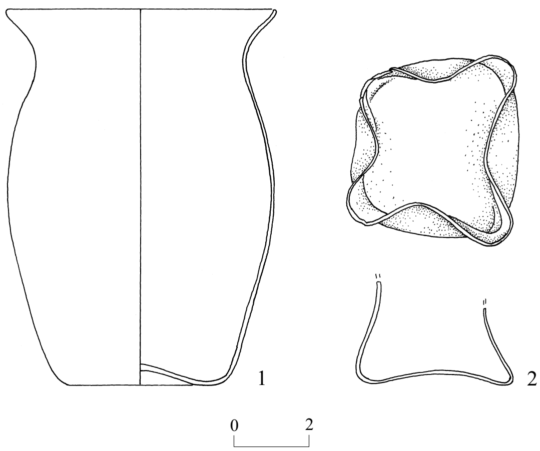

איור 7. כלי הזכוכית: כוסות.

מס׳	לוקוס	סל	כוך	מידות (ס״מ)
1	4	125	7	גובה 10, קוטר 7
2	6	150/2	1	קוטר בסיס 4.3

(5) קערה 7 עשויה זכוכית בגוון כחלחל בהיר ומכוסה בלייה חומה. השפה מעוגלת והבסיס קעור עם צלקת מוט הזגג (כ־1.8 ס״מ קוטר). צילוע אנכי, לא אחיד, עשוי בדפוס פשוט או בצביטה, מעטר את שיפולי הכלי. קערה דומה ממערה א׳ בחורפיש עשויה בניפוח ומעוטרת בצילוע אנכי צבוט עם רכס אופקי ודק. גם שם הקערה חריגה, ולדעת החוקרים אפשר שהיא מחקה כלים מן התקופות ההלניסטית והרומית הקדומה (אביעם וגורין־רוזן 1997: 26—27, איור 2: 2).

כוסות (איור 7: 1, 2).— כוס 1 עשויה זכוכית דקה מאוד, חצי שקופה עם מעט בועות קטנות, חסרת צבע ומכוסה בלייה חומה גירנית. השפה מעוגלת ונוטה חוצה, הגוף דמוי שק והבסיס קעור. כוס דומה נמצאה בקבר מס׳ 1 באשרת, המתוארך למאה הג׳ לסה״נ (גורין־רוזן 1997[א]: 63—65, איור 2: 8).

כוס 2 עשויה בניפוח מזכוכית חצי שקופה, בגוון ירקרק־כחלחל בהיר ומכוסה בלייה חומה־כסופה; קוטר הבסיס 4.3 ס״מ. לכוס עיטור של ארבע מגרעות לא־רגולריות. כוסות אלה הופיעו במאות הא׳—הג׳ לסה״נ. בחורפיש נמצאה כוס עם חמש מגרעות שתוארכה למאה הג׳ לסה״נ (Gorin-Rosen 2002:159*, Fig. 11:48 ור׳ שם הפניות לקפריסין).

בקבוקים דמויי פמוט (איור 8: 1—4).— בקבוקים 1 ו־2 עשויים זכוכית כחולה־ירקרקה, מכוסה בלייה חומה־כסופה עם מעט בועות בגודל בינוני וקטן. לכלי שפה נוטה חוצה ומקופלת פנימה, צוואר צר וארוך, שקוע בחלק התחתון שלו אל גוף רחב ופחוס ובסיס קעור. בקבוק זהה כמעט נמצא בכברי (שטרן וגורין־רוזן 1997: איור 8: 18). בקבוק מס׳ 3 עשוי זכוכית חסרת צבע עם בלייה חומה־כסופה. לכלי שפה מקופלת פנימה, משוטחת ונוטה חוצה וצוואר גלילי, צר וארוך. עוד נמצא בסיס של בקבוק דמוי פמוט מכווץ (איור 8: 4) עשוי זכוכית בגוון ירקרק־כחלחל עם בועות בגודל בינוני, מכוסה בלייה חומה גירנית. לכלי צוואר גלילי עם כיווץ בבסיסו, גוף מכווץ במרכז ובסיס עם קיעור קל במרכז. כלי דומה נמצא בכברי (שטרן וגורין־רוזן 1997: איור 8: 19), שם תוארך למאה הב׳ — ראשית המאה הג׳ לסה״נ (שטרן וגורין־רוזן 1997: 14—16, ר׳ דיון מורחב בעמ׳ 16).

בקבוק אגסי (איור 8: 5).— כלי עשוי זכוכית חסרת צבע, מכוסה בלייה גירנית בהירה. לבקבוק שפת משפך מעוגלת באש, גוף אגסי ובסיס קעור. כלים דומים נמצאו במערות שליד כברי, המתוארכות

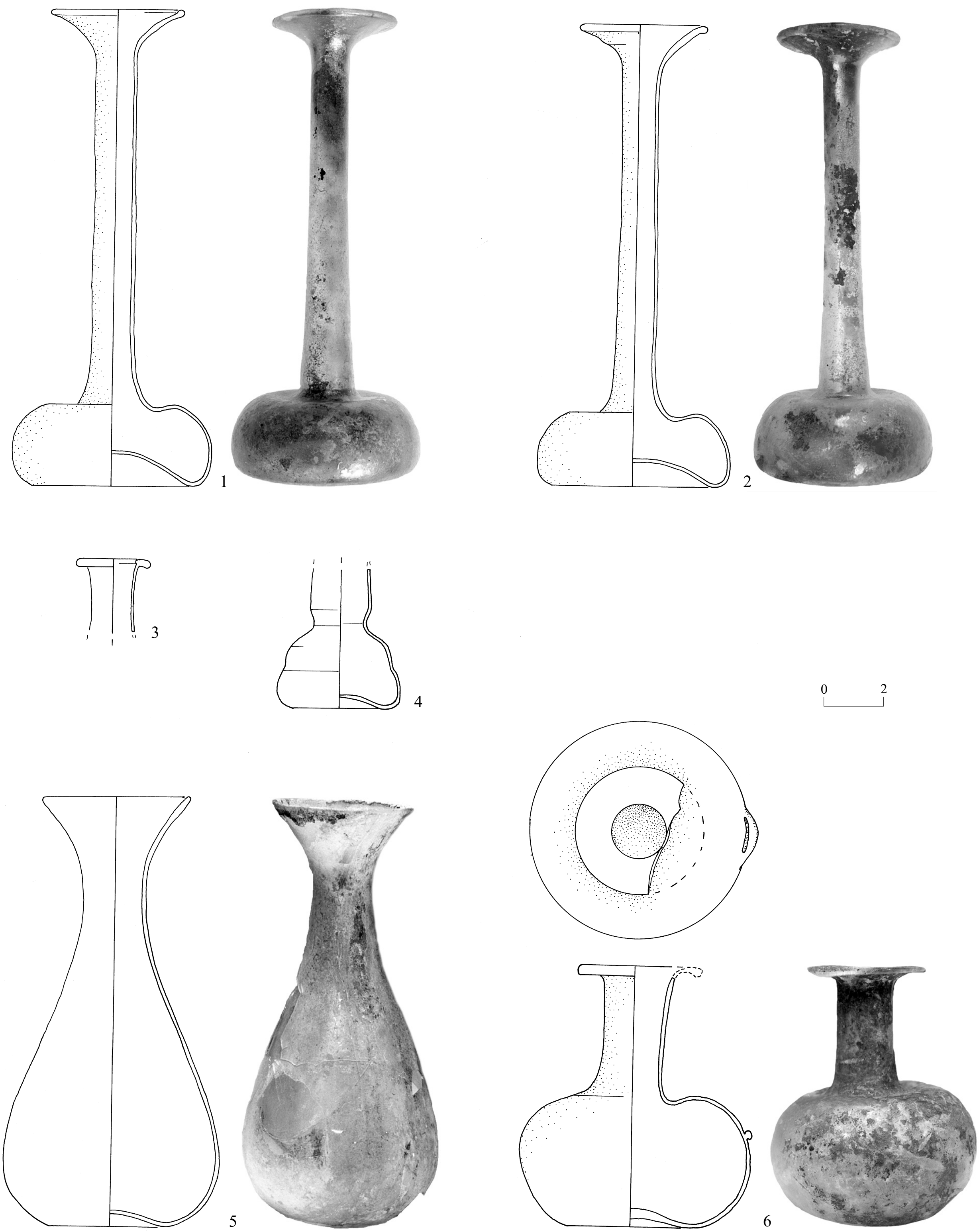

איור 8. כלי הזכוכית: בקבוקים.

◀ איור 8

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	כוך	מידות (ס״מ)
1	בקבוק דמוי פמוט	6	138	1	גובה 16.1, קוטר 4.5
2	בקבוק דמוי פמוט	6	136	1	גובה 15.6, קוטר 4.1
3	שפה של בקבוק דמוי פמוט	6	150	1	קוטר השפה 1.9
4	בסיס בקבוק דמוי פמוט	6	142	1	קוטר הבסיס 3.2
5	בקבוק אגסי	5	133	2	גובה 41.4, קוטר 5
6	בקבוק כדורי	6	140	1	גובה 8.8, קוטר שפה 4

למאה הג׳ לסה״נ (שטרן וגורין־רוזן 1997: 14—16, איור 8: 16, ר׳ שם הפניה לקבר J בלוחמי הגטאות שתוארך מאמצע המאה הג׳ עד אמצע המאה הד׳ לסה״נ). בקבוקים דומים נמצאו בכפר יסיף (גורין־רוזן 1997[ב]: 75—76, איור 4: 9, 10).

בקבוק כדורי (איור 8: 6).— בקבוק עשוי זכוכית חצי שקופה עם בועות קטנות ובינוניות, בגוון כחלחל בהיר ובלייה חומה־כסופה. לכלי שפה לא סימטרית מקופלת פנימה וחוצה, צוואר גלילי שבבסיסו כיווץ, גוף כדורי עם צביטת מלקחיים יחידה ובסיס קעור. לא נמצאו לו מקבילות.

חרוזים ותליון.— במערה נתגלו ארבעה חרוזים עשויים צפחה, אחד בכוך 1 (איור 9: 1) ושלושה בכוך 6 (איור 9: 2—4). לחרוזים צורת מלבן (1.0—1.1 × 1.3—1.5 ס״מ) או טרפז (איור 9: 4; 1.2 ס״מ גובה). הם מעוטרים בחריטה של קווים לא סימטריים, מלבד אחד (איור 9: 4) המעוטר בדגם דמוי ענף. החרוזים מכוך 6 שייכים כנראה למחרוזת אחת. חרוזים דומים שנמצאו במערת קבורה בקיבוץ הגושרים (עובדיה 1999: 42, איור 7: 7, 8) ובבית הקברות של עכו (צפיריס 1986: 268, צילום 10) תוארכו לתקופות ההלניסטית והרומית הקדומה.

נוסף על כך נמצאו חרוז זכוכית (איור 9: 5), חרוז עשוי חרס (איור 9: 6) וחמישה חרוזים נוספים (לא צולמו או אוירו): חרוז עשוי זכוכית כחולה עם ׳עיניים׳ לבנות נמצא בכוך 1 (L6), שני חרוזים עשויים זכוכית שחורה נחשפו בכוך 3 (L3), חרוז דומה לזה שמוצג באיור 9: 5 נתגלה בכוך 6 (L2), וחרוז נוסף עשוי בצורת כף יד קמוצה נמצא אף הוא בכוך 6 (L2). חרוזים דומים נחשפו במערת קבורה בקיבוץ הגושרים (עובדיה 1999: 41, איור 6: 2, 3, ר׳ שם דיון נרחב).

נתגלה תליון עשוי זכוכית בצבע תכלת, דמוי אשכול ענבים (איור 9: 7). תליון דומה נמצא במערה בכבול שתוארכה למאה הב׳ או לכל המאוחר עד תחילת המאה הג׳ לסה״נ (אביעם 2002: 143, איור 7).

עגילי זהב (איור 9: 8).— עגיל יחיד (1.7 ס״מ אורך) עשוי זהב עם חישוק, דיסקית קמורה בקצה הסגר ותוספת של תליון. עגילים דומים נמצאו בגשר הזיו, בתל שביב ובח׳רבת אל־שביכה ותוארכו למאה הג׳ לסה״נ (אבו־עוקסה וכצנלסון 1999: 178, איור 5; טצ׳ר, נגר ואבשלום־גורני 2002: איור 10: 35, 36; Mazar 1994:80, Fig. 8).

נתגלה זוג נוסף של עגילי זהב (איור 9: 9), דומים למס׳ 8, אך עם תוספת של אשכול מוצמד. כן נתגלה עגיל עם חישוק שעליו חוט מלופף, דיסקית מקומרת בקצה הסגר ותוספת של תליון בדמות אשכול (איור 9: 10). עגילים דומים החלו להופיע במערות קבורה ברחבי הגליל במאה הב׳ לסה״נ (כמו חניתה וחורפיש). עיקר השימוש בהם היה במאה הג׳ לסה״נ (Barag 1978:41–43, Fig. 18:96; Abu-Uqsa 2002:136*, Fig. 2:13).

פלכים.— במערה נמצאו שלושה פלכי טוויה (2.6—3.5 ס״מ קוטר), שניים מצפחה (איור 9: 11, 12) והשלישי עשוי אבן ירוקה וקשה (איור 9: 13). שני פלכים מעוטרים בפס אופקי החרוט סביב השוליים (איור 9: 12, 13). שרידים של חוט ברזל נתגלו בנקב שלהם (לדיון בפלכי טוויה, ר׳ Berry 1988:237).

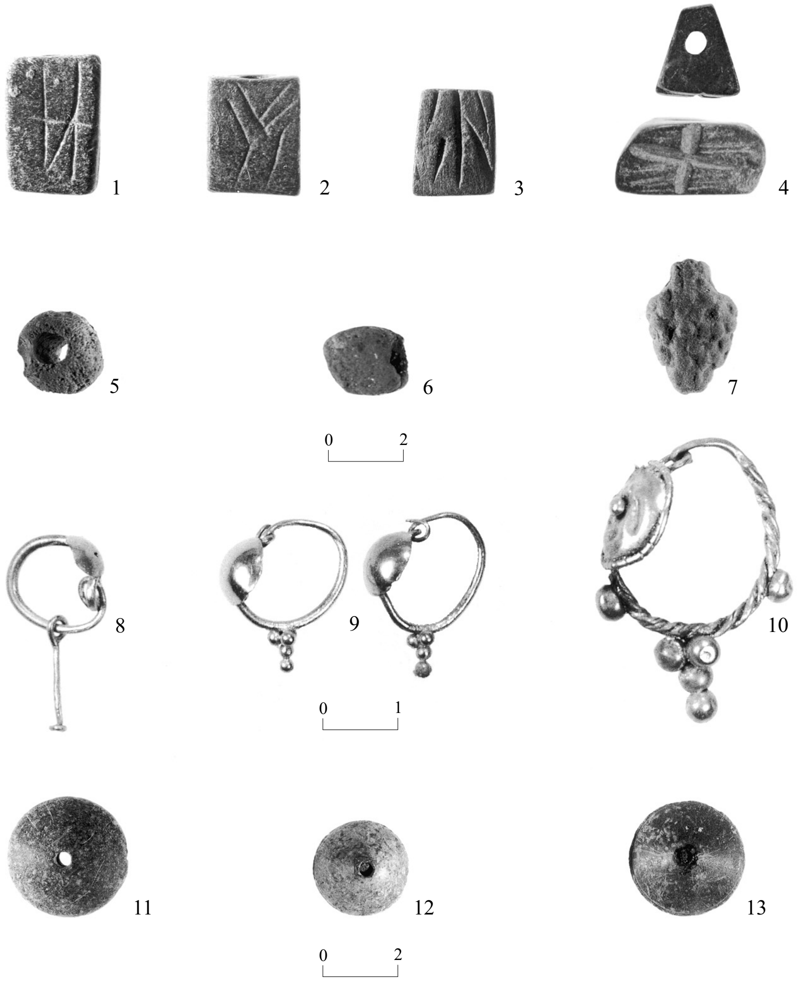

איור 9. הממצא הקטן.

מס׳	לוקוס	סל	כוך	תיאור
1	6	146	1	חרוז מלבני
2	2	111	6	חרוז מלבני
3	2	115	6	חרוז מלבני
4	2	117	6	חרוז בצורת טרפז
5	2	112	6	חרוז עגול
6	2	119	6	חרוז מחרס
7	2	113	6	תליון זכוכית דמוי אשכול
8	2	118	6	עגיל זהב
9	2	109	6	זוג עגילי זהב
10	5	132	2	עגיל זהב
11	6	141	1	פלך
12	4	131	7	פלך
13	5	134	2	פלך

המטבעות

דני שיאון

שישה מטבעות נמצאו במערת הקבורה, כולם מתוארכים למאה הב׳ לסה״נ. חמישה מהם נטבעו בעיר צור ואחד ממיטבעת עכו־פטולמאיס. בתקופה הרומית השתייכה נהריה לפרובינקיה פניקיה ולמרות הקרבה שלה לעכו, מטבעות העיר צור נפוצים בה יותר. התופעה רווחת בממצא הארכיאולוגי בגליל, הן בקברים הן באתרי יישוב.

המטבעות נמצאו בניפוי החומר מחלקים שונים של המערה. מטבע מס׳ 3 נמצא בקצה הפנימי של כוך מס׳ 4, שבו נקבר פרט יחיד. יש אפשרות שמטבע זה שימש ׳אובול של כארון׳ בפיו של הנפטר, שפירושו תשלום עבור המעבורת לעולם הבא.

1. סל 144, לוקוס 6, ר״ע 81994.
אוטונומי, 95–103 לסה״נ, צור.
פנים: ראש טיכה לימין, עם כתר מגדלים וצעיף.
גב: שרידי ספינת קרב. כתובת בארבע שורות: [?]ΜΗΤΡΟΠΟΛΕѠΣ/ΙΕΡΑΣ/ΚΣ משמאל סמל צור.
Æ, ↖, 5.83 גרם, 21 מ״מ.
השווה *BMC Phoen.*:262, Nos. 313ff.

2. סל 105, לוקוס 1, ר״ע 81991.
אוטונומי, 93–137 לסה״נ, צור.
פנים: ראש מלקרת לימין. טביעת משנה: מונוגרמה ΡΚ
גב: ΜΗΤΡΟΠΟΛΕѠC. שרידי אלה מוקפת זר. השנה לא קריאה.
Æ, ↑, 9.68 גרם, 23 מ״מ.
השווה *BMC Phoen.*:259, Nos. 288–298.

3. סל 157, לוקוס 8, ר״ע 81996.
אוטונומי, 93–137 לסה״נ, צור.
פנים: ראש מלקרת לימין (שחוק). טביעת משנה: עלה בשקע סגלגל.
גב: ΜΗΤΡΟΠΟΛΕѠC, שרידי אלה מוקפת זר. השנה לא קריאה.
Æ, ↑, 9.00 גרם, 22 מ״מ.
השווה *BMC Phoen.*:259, Nos. 288–298.

4. סל 129, לוקוס 4, ר״ע 81993.
אוטונומי, 112–183 לסה״נ, צור.
פנים: ראש מלקרת לימין. טביעת משנה: עלה בשקע סגלגל.
גב: שרידי אלה מוקפת זר. משני צדיו כתובת: ΤΥΡΟΥ/ΜΗΤΡΟ/ΠΟΛΕѠC. השנה לא קריאה.
Æ, ↑, 7.96 גרם, 22 מ״מ.
השווה *BMC Phoen.*:267, Nos. 356–360.

5. סל 120, לוקוס 3, ר״ע 81992.
עכו, סביב 130 לסה״נ.
פנים: ראש הקיסר לימין (הדריאנוס ?).
גב: כתובת לא קריאה. טיכה אוחזת קרן שפע.
Æ, ↑, 4.31 גרם, 17 מ״מ.
השווה Kadman 1961:112, No. 107.

6. סל 147, לוקוס 6, ר״ע 81995.
אוטונומי, 153/4 לסה״נ, צור.
פנים: ראש טיכה לימין, עם כתר מגדלים וצעיף. מאחוריה כף תמר.
גב: ΜΗΤΡΟΠΟΛΙ[C Ι]ΕΡΑC תמר. משני צדיו השנה: [O]C Θ.
Æ, ↑, 2.71 גרם, 16 מ״מ.
השווה *BMC Phoen.*:266, No. 352.

החרפושית (איור 10)
דפנה בן־תור

המוטיב החרוט על בסיס החרפושית מופיע לראשונה בחרפושיות כנעניות מתקופת הב״ת 2ב (MB IIB) ובהן הדוגמות מכברי (Kempinski 1988:40, Fig. 12, 5) וממגידו (Loud 1948: Pl. 150:89). אופי החריטה של המוטיב המופיע על בסיס החרפושית, העיצוב של דמות התנין וצורות הגב והצד של החרפושית מעידים שהיא נוצרה בתקופה מאוחרת יותר ויובאה ממצרים. על סמך צורת התנין תיארך אותמר קיל (מידע בעל פה) טיפוס זה של חרפושיות לימי השושלת הכ״ב, למרות שאין בידינו הקבלות מתוארכות על סמך מכלול ארכיאולוגי. החרפושית ללא ספק קדומה למכלול שבו נמצאה, תופעה המתועדת גם במקרים אחרים (Brandl 1996:7–9).
הקבלות: Newberry 1907: Pl. 7, No. 36057; Matouk 1977: Nos. 1092, 1233.

איור 10. החרפושית.

הממצא האנתרופולוגי

בחדר המרכזי נמצאו מעט עצמות במצב השתמרות רע ולכן לא נקבעה הערכת מין או גיל. בכוך 1, לעומת זאת, נמצא פרט בוגר ממין זכר, שגילו בין 15 ל־20 שנה; בכוך 3 נתגלו שני פרטים, האחד מעל 17 שנה והשני קטן מ־20 שנה; בכוך 4 נמצא פרט בוגר בן פחות מ־15 שנה; כוך 5 הכיל פרט בוגר שגילו פחות מ־17 שנה; ובכוך 7 נחשף פרט בוגר שגילו בין 20 ל־30 שנה. בכוכים 2 ו־6 לא השתמרו עצמות, כנראה בגלל הלחות הגבוהה. בארון החרס נתגלו עצמות של ילד בן שנתיים.[4]

סיכום

המערה היא חלק משדה הקבורה הקדום של חורבת עיתאים, שנחפר בחלקו בעבר. כלי הזכוכית הם חלק הארי שבממצא. יש כלים המתוארכים למאה הב׳ לסה״נ כמו הקערות מכוכים 1 ו־2 (איור 4:1, 2) והבקבוקים דמויי הפמוט (איור 8:1—4). כלים אלו מתארכים את תחילת השימוש במערה. יש טיפוסים שהמשיכו והיו נפוצים גם במאה הג׳ לסה״נ, המצביעים על תקופת השימוש העיקרית במערה. המטבעות שנתגלו מתוארכים למאה הב׳ לסה״נ. תופעה זו, שהמטבעות מתוארכים למאה הב׳ לסה״נ ואילו הממצא האחר ממשיך עד המאה הג׳ לסה״נ, נפוצה בקברים שנחפרו בגליל המערבי, ובהם חורפיש (אביעם וגורין־רוזן 1997: 34) ויחיעם (צפיריס תשכ״ט: 75—76). חמישה מתוך ששת המטבעות שנתגלו במערה נטבעו בצור ואפשר ללמוד מהם על קשר הדוק שהיה לאתר עם פניקיה.

הערות

[1] החפירה (הרשאה מס׳ A-2653) נערכה מטעם רשות העתיקות ונוהלה על ידי המחברת. סייעו: לאה פורת (רפאות כלי חרס), חגית טחן (ציור), מיריה אלפר (רפאות כלי זכוכית), הווארד סמיטליין (צילום), דני שיאון (נומיסמטיקה), יוסי נגר (אנתרופולוגיה פיזית), רז ניקולסקו ויצחק סטרק (מדידות ושרטוט).

[2] הארון נגנב מן המערה בעת פריצתה. אני מודה ליוסי משה מהיחידה למניעת שוד בגליל על המאמץ להחזרת הארון ותכולתו. בתוך הארון נמצאו עצמות וצלחת זכוכית.

[3] תודה מיוחדת ליעל גורין־רוזן על סיועה בהכנת פרק זה במאמר.

[4] ר׳ הערה 2.

הפניות

אבו עוקסה ה׳ 1998. אכזיב, בית הקברות המזרחי. **חדשות ארכיאולוגיות** קח: 12—15.

אבו עוקסה ה׳ וכצנלסון נ׳ 1999. קברים מן התקופה הרומית בתל שביב. **עתיקות** 37: 175—180.

אביעם מ׳ 2002. מערת קבורה בכפר כאבול. בתוך צ׳ גל, עורך. **ארץ צפון: קובץ מאמרים בארכיאולוגיה של הגליל**. חיפה. עמ׳ 141—146.

אביעם מ׳ וגורין־רוזן י׳ 1997. מערת קבורה בחורפיש. **עתיקות** 33: 25—37.

אביעם מ׳ ושטרן ע׳ 1997. קבורה בארונות חרס בגליל בתקופה הרומית. **עתיקות** 33: 151—162.

אבשלום־גורני ד׳ 1998. **קנקני התקופה ההלניסטית, רומית וביזנטית בגליל המערבי — היבטים כרונולוגיים, טיפולוגיים ורגיונליים**. עבודת מוסמך, אוניברסיטת בר אילן. רמת גן.

בר״ג ד׳ תש״ל. **כלי זכוכית מן התקופה הרומית והביזנטית בארץ ישראל**. עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית. ירושלים.

גורין־רוזן י׳ 1997(א). כלי זכוכית מקברים באשרת. **עתיקות** 33: 61—68.

גורין־רוזן י׳ 1997(ב). מערת קבורה בכפר יסיף. **עתיקות** 33: 71—77.

גרן ו׳ תשמ״ד. **תיאור גיאוגרפי, היסטורי וארכיאולוגי של ארץ ישראל** ז׳: **הגליל (ב)** (תרגום מצרפתית לפי מהדורת פריס 1875, ח׳ בן עמרם). ירושלים.

ח״א תשכ״ד. נהריה — ח׳ עתאים. **חדשות ארכיאולוגיות** ט: 17.

ח״א תשכ״ט. נהריה — ח׳ עתאים. **חדשות ארכיאולוגיות** כח־כט: 9.

ח״א תש״ל(א). נהריה (ח׳ עיתאים). **חדשות ארכיאולוגיות** לא־לב: 5.

ח"א תש"ל(ב). נהריה (ח' עיתאים). **חדשות ארכיאולוגיות** לג:16.

ח"א תשל"א. נהריה (ח' עיתאים). **חדשות ארכיאולוגיות** לז:8.

ח"א תשל"ג. נהריה — גבעת כצנלסון. **חדשות ארכיאולוגיות** מה:8.

טצ'ר א', נגר י' ואבשלום־גורני ד' 2002. חפירות בח'ירבת אל־שביכה: מערות הקבורה. בתוך צ' גל, עורך. **ארץ צפון: קובץ מאמרים בארכיאולוגיה של הגליל**. חיפה. עמ' 266—287.

עובדיה ר' 1999. מערת קבורה מן התקופה ההלניסטית והרומית הקדומה בהגושרים. **עתיקות** 38:33—48.

צפיריס ו' תשכ"ט. קברים בגליל המערבי. **עתיקות** ה:72—79.

צפיריס ו' 1986. בית הקברות הקדום של עכו־פטולמאיס. בתוך מ' ידעיה, עורך. **קדמוניות הגליל המערבי**. תל אביב. עמ' 266—280.

פרנקל ר' וגצוב נ' בהכנה. **מפת נהריה ועמקה**.

שורקין ע' תשנ"ט. קברים מן התקופה הפרסית והרומית בקרבת תל א־ראס (לוחמי הגטאות שטח C). **עתיקות** 37: 141—163.

שטרן ע' וגורין־רוזן י' 1997. מערות קבורה ליד כברי. **עתיקות** 33: 1—22.

Abu-Uqsa H. 2002. Two Burial Caves at Ḥurfeish. In Z. Gal ed. *Eretz Ẓafon*: *Studies in Galilean Archaeology*. Haifa. Pp. 135*–139*.

Adan-Bayewitz D. 1993. *Common Pottery in Roman Galilee: A Study of Local Trade*. Jerusalem.

Barag D. 1978. *Ḥanita, Tomb XV*: *A Tomb of the Third and Early Fourth Century CE* (*'Atiqot* [*ES*]13). Jerusalem.

Berry W. 1988. The Minor Objects Finds. In G.D. Weinberg ed. *Excavations at Jalame—Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine.* Columbia, Mi. Pp. 227–256.

BMC Phoen.: G.F. Hill. *Catalogue of the Greek Coins of Phoenicia*. London 1910.

Brandl B. 1996. A "Hyksos" Scarab and a Syrian Cylinder Seal from a Burial Cave at Moza 'Illit. *'Atiqot* 29:7–14.

Conder C.R. and Kitchener H.H. 1881. *The Survey of Western Palestine* I. London.

Gorin-Rosen Y. 2002. The Glass Vessels from Burial Cave D at Ḥurfeish. In Z. Gal ed. *Eretz Ẓafon: Studies in Galilean Archaeology*. Haifa. Pp. 140*–166*.

Kadman L. 1961. *The Coins of Akko Ptolemais* (Corpus Nummorum Palestinensium IV). Jerusalem.

Kempinski A. 1988. *Excavations at Kabri: Preliminary Report of 1987 Season*. Tel Aviv.

Loud G. 1948. *Megiddo* II: *Seasons of 1935–1939* (OIP 62) (2 vols.). Chicago.

Matouk F.S. 1977. *Corpus du Scarabée Egyptien* 2: *Alanyse thématique*. Beirut.

Mazar E. 1994. A Burial Ground of the Roman Period at Gesher Haziv. *'Atiqot* 25: 77–93.

Newberry P.E. 1907. *Scarab-Shaped Seals* (Catalogue général des antiquités égyptiennes du Mesée du Caire. Nos. 36001–37521). London.

Peleg M. 1991. Persian, Hellenistic and Roman Burials at Loḥamei HaGeta'ot. *'Atiqot* 20: 131–152.

Rosenthal R. and Sivan R. 1978. *Ancient Lamps in the Schloessinger Collection* (Qedem 8). Jerusalem.

A Burial Cave at Ḥorbat ʻEitayim

Hanaa Abu ʻUqsa
(Pp. 65–79)

In April 1997 a salvage excavation was conducted at Ḥ. ʻEitayim, east of Nahariyya (map ref. NIG 20826–75/76565–766, OIG 15826–75/26565–766), as a result of damage caused to a burial cave that was exposed during the construction of a building's foundations. Ḥorbat ʻEitayim is located within the Nahariyya city limits, on a hill north of Naḥal Gaʻaton and east of the ʻAkko–Rosh Ha-Niqra highway. Remains of a large settlement were discovered.

In the British survey the site was identified as Ḥorbat ʻEitayim, whereas others identified it as Khirbat el-Fakhoura. In the past, various excavations were conducted in the region and numerous caves, individual tombs and a church were discovered.

The Cave (Plan 1)

The entrance to the cave, which was in the west, was found blocked by a rectangular closing stone (0.15 × 0.90 × 1.30 m). The cave was hewn in chalk bedrock and was accessed by way of a shaft (L9) that had two shallow rock-cut steps in its eastern end. A partially hewn *kokh* was discovered in the southern wall of the shaft. Fragments of pottery vessels were found that had been swept inside the shaft, among them cooking pots, an amphora, jars and a fragment of a lamp (Fig. 3:2–5, 7).

The cave consists of a central chamber (L1; 1.50 × 1.75 m, 2 m high) with seven burial *kokh*s (0.8–1.0 × 1.0 m, 1.95 m high) that are hewn in its walls. *Kokh*s 1, 4 and 7 are wide, whereas Nos. 5 and 6 are narrow (c. 0.6 m). Four *kokh*s (4–7) were found sealed: 4, 5 and 7 were sealed with a rolling stone and small stones set in place around it (0.47–0.55 × 0.70 m, 0.2–0.3 m wide) and *Kokh* 6 was sealed with small stones. In *Kokh*s 1–3 the rolling stone was found dislodged, lying near the opening of the burial chamber.

Below the ceiling that had collapsed into the burial chamber was a layer of dark brown soil (c. 0.3 m thick) in which there was a jar that had apparently fallen into the cave when it was breached (Fig. 3:1). Two glass bowls were exposed 0.25–0.50 m north of *Kokh* 2 (Fig. 6:3, the other one was not drawn). A coin minted in Tyre and dating to the second century CE was found on the bedrock floor of the chamber. A clay coffin, which was probably in the main chamber, was discovered with a lid (outer dimensions 0.27 × 0.91 m) on which there is a handle used to slide it open (Fig. 1). The lid was set inside two tracks located next to the upper rim of the coffin. Incised wavy stripes adorn the coffin's thickened rim and its lid (Fig. 2). A deep glass bowl (Fig. 5:5) was found inside the coffin.

Kokh 1 (L6).— The *kokh* was replete with finds, most of which were located along its eastern side. A few bones were discovered, as well as four glass bowls (Figs. 4:1; 5:3; 6:2, 6), a beaker (Fig. 7:2), five different kinds of bottles (Fig. 8:1–4, 6), two beads (Fig. 9:1) and a spindle whorl (Fig. 9:11). Two coins that were minted in Tyre were found: the first dates to the beginning of the second century CE and the second to the middle of the second century CE (Nos. 1 and 6; identified by Danny Syon).

Kokh 2 (L5).— Two glass vessels were discovered inside this *kokh*: a shallow bowl (Fig. 4:2) and a piriform bottle (Fig. 8:5). A gold earring (Fig. 9:10), spindle whorl (Fig. 9:13) and a few disintegrated bones were also found.

Kokh 3 (L3).— The *kokh* was covered with a layer of damp, brownish orange soil (c. 0.4 m thick). The finds discovered inside the *kokh* included a clay juglet (Fig. 3:6), three glass bowls (Figs. 4:5; 6:1, 4), two beads (not drawn) and a coin minted in ʻAkko that dates to the first third of the second century CE (No. 5; identified by Danny Syon).

Kokh 4 (L8).— A layer of soil (c. 0.4 m thick) covered the bottom of the *kokh*. An intact glass bowl (Fig. 6:7) was exposed in the northwestern corner, next to the opening. Two other bowls (Fig. 5:1, 2) were discovered inside the *kokh* and a coin minted in Tyre dating to the beginning of the second century CE (No. 3; identified by Danny Syon) was found at the back of the *kokh*.

Kokh 5 (L7).— A layer of dry sandy soil (c. 0.3 m thick) covered the bottom of the *kokh,* in which there were a glass plate (Fig. 4:3) and two bowls (Figs. 4:4; 6:5).

Kokh 6 (L2).— Among the artifacts recovered from inside the *kokh* is a pair of earrings and a single earring (Fig. 9:8, 9), both made of gold; beads, some of which are decorated (Fig. 9:2–6); and an inlay in the shape of palms of hands, all probably part of a pendant; a scarab (Fig. 10) that was probably used as an amulet in secondary use (identified by Daphna Ben-Tor); and a turquoise faience pendant in the shape of a grape cluster (Fig. 9:7).

Kokh 7 (L4).— Wet sandy soil (c. 0.5 m thick) covered the *kokh,* in which there were a glass bowl (Fig. 5:4) and beaker (Fig. 7:1), a spindle whorl (Fig. 9:12) and a coin minted in Tyre that dates to the second century CE. A shallow trough (0.10–0.15 m) was hewn in the middle of the *kokh*.

The few bones that were found in the main chamber of the cave were badly preserved and it was not possible to determine the sex or age of the deceased. In *Kokh* 1 there was an adult male, 15–20 years of age; in *Kokh* 3 two individuals were discovered, one over the age of 17 and the other less than 20 years of age; in *Kokh* 4 there was an adult individual less than 15 years of age; *Kokh* 5 contained an adult individual less than 17 years of age and in *Kokh* 7 an adult individual 20–30 years of age was exposed. In *Kokh*s 2 and 6 no bones were preserved, probably due to dampness. The bones of a two year old boy were discovered inside the ceramic coffin that was found in the cave.

Conclusion

The cave is part of the ancient burial ground of Ḥorbat ʻEitayim, partially excavated in the past. The glass vessels make up the lion's share of the artifacts. There are vessels that date to the second century CE, such as the bowls found in *Kokh*s 1 and 2 (Fig. 4:1, 2), the candlestick-shaped bottles (Fig. 8:1–4) and the spherical bottle (Fig. 8:6). These finds date the beginning of the use of the cave. There are types that continued and were also widespread in the third century CE. The coins are dated to the second century CE, whereas the glass vessels are dated to the second–third centuries CE. This phenomenon is prevalent in caves excavated in the western Galilee, among them those discovered at Ḥurfeish and Yeḥiʻam. Five of the six coins that were discovered in the cave were minted in Tyre, from which we can conclude the existence of close ties with Phoenicia.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Clay coffin with sliding handle.
Fig. 2. Clay coffin decorated with wavy lines on rim and cover.
Plan 1. The cave, plan and section.
Fig. 3. Pottery from the cave.
Fig. 4. Glass vessels: bowls and a plate.
Fig. 5. Glass vessels: bowls.
Fig. 6. Glass vessels: hemispherical bowls.
Fig. 7. Glass vessels: cups.
Fig. 8. Glass vessels: bottles.
Fig. 9. Small finds.
Fig. 10. Scarab.